

<https://doi.org/10.15388/VUIFSMD.2025.2.7>

VAIKŲ SU SPECIALIAISIAIS UGDYMO POREIKIAIS ŠVIETIMAS LIETUVOJE 1928–1940 M.: „SUPUVĘ OBUOLIAI“ AR RŪPESČIO REIKALINGI SILPNESNIEJI?

Ūla Kabailaitė

SANTRAUKA. Šiame straipsnyje nagrinėjama specialiojo švietimo ir ugdymo raida Lietuvoje 1928–1940 metais. Remiantis archyviniais dokumentais, aptariamo laikotarpio periodine spauda ir istoriografija atskleidžiami iššūkiai, su kuriais susidūrė mokyklų vaikams, turintiems regos, klausos, psichinę ar intelekto negalią, steigėjai. Skiriama dėmesio visuomenės (ypač mokytojų) nuomonei specialiojo ugdymo klausimais, kuri išryškėjo pirmosios Lietuvos Respublikos periodinės spaudos puslapiuose.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: tarpukario Lietuva, švietimo sistema, specialusis ugdymas, mokykla.

Education of Children with Special Needs in Lithuania in 1928–1940: ‘Rotten Apples’ or the Vulnerable in Need of Care?

SUMMARY. This paper examines the development of special education in Lithuania from 1928 to 1940. Based on archival documents, newspapers from the interwar period, and historiography, it reveals the challenges faced by the founders of schools for children with visual, auditory, mental or intellectual disabilities. It also focuses on the public (especially teachers’) opinion on special education issues, which appeared in the pages of the periodical newspapers of the First Republic of Lithuania.

KEYWORDS: Interwar Lithuania, education system, special education, school.

Įvadas

Po Pirmojo pasaulinio karo Nepriklausomybę paskelbusioje Lietuvoje socialiniai klausimai buvo įvardyti kaip vieni iš prioritetinių¹, o greta kitų socialiai jautrių asmenų grupių (vienių senelių, našlaičių vaikų ir kt.)², svarbus dėmesys buvo skirtas vaikų su specialiaisiais ugdymosi poreikiais švietimui ir ugdymui. Tai buvo svarbus socialinis klausimas, atspindėjęs visuomenėje vykusias diskusijas apie įvairių socialinių grupių integraciją ir valstybės vaidmenį remiant bendruomenės paraštėse esančius asmenis. Negalią turinčių asmenų socialinė integracija buvo sudėtinga, o vaikai su negalia buvo dar labiau specifinio dėmesio reikalaujanti, bet jo ne iki galo sulaukusi visuomenės grupė. Konkretūs skaičiai buvo žinomi tik apie regos negalią turinčius ir nebylius vaikus. 1923 m. sura-

1 Aidukaitytė Jolanta, Bogdanova Natalija, Guogis Arvydas, *Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?*, Vilnius, 2012, p. 110.

2 J. Aidukaitytė, N. Bogdanova, A. Guogis, 2012, p. 113.

šymo duomenimis, tuometės Lietuvos teritorijoje (be Vilniaus krašto ir Klaipėdos krašto) buvo užregistruoti „3129 aklieji (iš jų 186 nuo 1 iki 20 metų amžiaus)³ ir „3223 nebyliai“⁴. Tikslių skaičių, kiek vaikų su intelekto negalia buvo tuometėje Lietuvoje, nebuvo. Remiantis kaimyninių valstybių statistika (nors ir nenurodant, kurių metų statistika naudojama), apytiksliai buvo paskaičiuota, kad Lietuvoje „galima priskaityti per 10 000, o tai sudaro apie 4 % visų mokyklinio amžiaus vaikų“⁵.

Švietimo sistemos, skirtos vaikams su specialiaisiais poreikiais, raida Lietuvoje prasidėjo 1918 metais, kuomet pirmieji iniciatyvą imtis šios srities plėtros parodė medikai, pedagogai, visuomenės veikėjai ir katalikiškos labdaros organizacijos⁶. Buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad ne visi vaikai galėjo mokytis bendroje ugdymo įstaigose su kitais vaikais, kurie neturi jokių sveikatos sutrikimų⁷. Buvo išskiriamos penkios „nenormalių vaikų“ grupės⁸ – vaikai su fiziniais trūkumais; vaikai su kalbos trūkumais; vaikai su proto trūkumais; vaikai su charakterio trūkumais (sunkiai auklėjami); vaikai su minėtųjų trūkumų įvairiomis kombinacijomis⁹.

Lietuvos valdžios institucijos skelbė norą tvarkytis su socialinėmis problemomis, ir viena iš priemonių šiam tikslui pasiekti buvo švietimo prieinamumo didinimas – siekta, kad išsilavinimą gautų visi vaikai, nepriklausomai nuo socialinės jų padėties¹⁰. Tačiau, nors vaikams su negalia ir buvo bandoma skirti dėmesio politinėse darbotvarkėse¹¹, vis dėlto jų problemų sprendimas netapo visaverte nacionalinės švietimo sistemos dalimi. Daugiausia atsakomybės už vaikų su specialiaisiais poreikiais ugdymą prisiėmė visuomeninės organizacijos. Galima kelti hipotezę, kad valstybė daugiausia padėjo tik įgyvendinant aktyvių visuomenės narių idėjas, nes teikė finansavimą ir patalpas, tačiau labai ribotai įsitraukė į sisteminį švietimo reformų kūrimą vaikams su specialiaisiais ugdymosi

3 V. Karvelis, 2001, p. 44.

4 Jonas Vajėga, „Kurčių ir nebylių mokymas“, in: *Tautos mokykla*, 1939, Nr. 6, p. 125.

5 „Nenormalių vaikų būklė ir švietimas“, in: *Tautos mokykla*, 1936, Nr. 24, p. 577. Žr. plačiau: D. Bukelevičiūtė, „Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, ugdymas. Suaugusiųjų ir ikimokyklinis švietimas“, in: D. Bukelevičiūtė, Z. Butkus, N. Černiauskas, A. Grodis, A. P. Kasperavičius, G. Polkaitė-Petkevičienė, 2016, p. 278.

6 Nuo kitų Europos valstybių, tokių kaip Vokietija ir Prancūzija, kur jau tuo metu buvo įdiegtos specializuotos švietimo sistemos vaikams su negalia, Lietuva atsiliko tiek švietimo, tiek socialinės integracijos srityje. Žr. plačiau: M. A. Winzer, 1993.

7 V. Karvelis, 2005, p. 976.

8 Šiame straipsnyje, išskyrus institucijų pavadinimus ir citatas, bus vartojama regos, klausos, psichinės, intelekto negalios sąvokos. Taip pat viena iš pagrindinių šio darbo sąvokų yra specialusis, o ne įtraukusis ugdymas, nes ji tiksliau apibūdina aptariamojo laikotarpio Lietuvoje vykusius procesus.

9 „Nenormalių vaikų būklė ir švietimas“, in: *Tautos mokykla*, 1936, Nr. 24, p. 577.

10 Žr. plačiau: D. Bukelevičiūtė, Z. Butkus, N. Černiauskas, A. Grodis, A. P. Kasperavičius, G. Polkaitė-Petkevičienė, 2016, p. 196–293.

11 Ibid., p. 275–276.

poreikiais. Šiuo straipsniu siekiama pabandyti rekonstruoti tuomet vykusius procesus, analizuojant, kaip ir kas rūpinosi vaikais su specialiaisiais poreikiais bei jų mokymu.

Šio straipsnio **problema** kyla iš to, kad specialiojo ugdymo raida dažniausiai neat-skleidžia vaikų su specialiaisiais ugdymosi poreikiais švietimo procesų kompleksiskumo ir jų atsiradimo konteksto. Nors tarpukario Lietuvos valdžios institucijos deklaravo norą spręsti socialines problemas ir plėtoti švietimo bei socialinės apsaugos sistemas, vaikams su specialiaisiais ugdymosi poreikiais dėmesio buvo skiriama tik fragmentiškai. Nacio-nalinė švietimo sistema buvo orientuota į mokyklų tinklo plėtrą, tačiau jame buvo „pa-mesti“ tie vaikai, kuriems reikėjo specifinių mokymosi sąlygų. Specialiojo ugdymo raida istoriografijoje nėra labai plačiai tirta, nepaisant to, kad ši tema nepraranda savo aktua-lumo: diskusijos apie specialiojo ugdymo iššūkius ir vaikų integraciją viešojoje erdvėje aktyviai vyksta ir šiais laikais¹².

Šio straipsnio **objektas** – vaikų su specialiaisiais poreikiais švietimas Lietuvoje 1928–1940 metais. Straipsnyje aptariamas mokyklų vaikams su regos ir klausos negalia, kalbėjimo sutrikimais bei intelekto ir psichine negalia įkūrimas, siekiama atskleisti Lie-tuvos Respublikos valdžios institucijų bei visuomenės požiūrį į negalią turinčius žmones. Chronologinės ribos pasirinktos pradedant Privalomo pradžios mokslo įstatymo įsiga-liojimu ir baigiant pirmąją SSRS okupaciją.

Pagrindinis straipsnio **tikslas** – ištirti vaikų su fizine ir intelekto negalia švietimo sistemos kūrimąsi Lietuvoje, išanalizuoti jos raidą galėjusius lemti veiksniai politiniame, ekonominiame ir socialiniame kontekste. Darbo tikslui pasiekti keliama šie **uždaviniai**:

1. Nurodyti pagrindinius specialiųjų mokyklų vaikams su fizine (regos, klausos) ne-galia Lietuvoje formavimosi etapus ir veiklos iššūkius.
2. Nustatyti pagrindinius specialiųjų mokyklų vaikams su intelekto ar psichine nega-lia Lietuvoje formavimosi etapus ir veiklos iššūkius.
3. Išanalizuoti viešosios nuomonės apraiškas vaikų su specialiaisiais poreikiais ugdy-mo tema žurnaluose *Tautos mokykla*, *Mokykla ir gyvenimas*, *Savivaldybė*.

Istoriografija. Šiam straipsniui aktualūs pedagogo, psichologo Vytauto Karvelio darbai, kuriuose aptariama neįgaliųjų padėtis¹³, ugdymas ir integracija į švietimo sistemą bei visuomenę tarpukario Lietuvoje¹⁴. Jo tyrimai suteikia vertingų įžvalgų apie tuometes švietimo, ugdymo ir neįgaliųjų mokymo praktikas, tačiau reikia pažymėti, kad požiū-ris į šiuos procesus yra nulemtas jo kaip psichologo bei pedagogo, o ne kaip istoriko kompetencijų. Tai lemia tam tikrą sintetinį, paviršutinį įvykių aprašymą, kuriuo autorius nesiekia gilintis į šių procesų kontekstą. Irena Liucija Kerelytė monografijoje¹⁵ tiria spe-cialiojo ugdymo raidą tarpukario Kaune, aptaria pagalbinės mokyklos Kaune istoriją ir

¹² Žr. plačiau, pavyzdžiui, C. Rossa, 2017.

¹³ V. Karvelis, 2005.

¹⁴ V. Karvelis, 2001.

¹⁵ I. L. Kerelytė, 2013.

vietą nuolat besikeitusioje Lietuvos švietimo sistemoje nuo jos įkūrimo iki XXI a. Vytautas Gudonis monografijoje¹⁶, nagrinėdamas regėjimo negalios vaizdavimą dailėje, aprašo ir tarpukario Lietuvos visuomenės požiūrį į regėjimo negalią turinčius asmenis. Vilniaus universiteto istorikų monografijoje apie socialinius pokyčius Lietuvoje 1918–1940 m. yra išsamus skyrius, skirtas švietimo reformoms, kuriame aptariama ir specialiojo ugdymo raida¹⁷. Tyrimuose apie gerovės valstybės kūrimą¹⁸ skiriama dėmesio tarpukario Lietuvos socialinio draudimo ir socialinės globos sistemai. Nors konkrečiai švietimo sistemai dėmesio nėra skiriama, šio tyrimo kontekste aktuali informacija apie Vidaus reikalų ministerijos, kuravusios socialinės globos klausimus, veiklos pokyčius ir dažną reorganizaciją.

Šiame darbe naudojamas **šaltinius** galima suskirstyti į dvi grupes: 1) Archyviniai dokumentai. Tyrimui atlikti buvo naudojami du Švietimo ministerijos fondo 391, saugomo Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA), apyrašai: 2 (Vidurinio mokslo departamento veiklos bylų apyrašas) ir 3 (Pradžios mokslo departamento veiklos). Juose rasti dokumentai, susiję su Aklųjų ir Kurčių-Nebylių institutų kūrimu bei veikla, taip pat mokytojų pozicija vaikų su psichine negalia ugdymo klausimais. 2) Periodinė spauda – laikraščiai *Lietuvos žinios*, *Tautos mokykla*, *Mokykla ir gyvenimas*, *Savivaldybė*. Vienas iš *Tautos mokyklos* leidėjų, V. Augustauskas, buvo Lietuvos tautininkų sąjungos narys, o nuo 1936 m. šio žurnalo leidimą perėmė Lietuvos mokytojų sąjunga. Laikraštį *Mokykla ir gyvenimas* iki 1940 m. leido Lietuvos mokytojų profesinė sąjunga. Galima teigti, kad pastarieji du leidiniai geriausiai atspindėjo mokytojų bendruomenės poziciją šiais klausimais. Nuo 1923 m. birželio mėn. Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentas pradėjo leisti mėnesinį laikraštį, vėliau žurnalą *Savivaldybė*. Tai, kad straipsniai apie vaikų su specialiaisiais poreikiais ugdymą buvo spausdinami ir šiame leidinyje, rodė šio klausimo aktualumą to meto visuomenei.

1. Regos negalią turinčių vaikų švietimas

Anot V. Gudonio, Lietuvos neregųjų socialinė padėtis buvo sunki: vyresnieji buvo „paniekinti, pajuokti, tariamoji vaikų našta“, o jaunesnieji – „nedarbingi, priežiūros reikalingi“¹⁹. Apie tokią pat situaciją kalbėdamas V. Karvelis teigė, kad tuo metu asmenys, turintys regos sutrikimų, buvo laikomi nevisaverčiais, negalinčiais įgyti vidurinio išsilavinimo²⁰. XX a. ketvirto dešimtmečio Lietuvos inteligentijos atstovai, suprasdami sudėtingą neregųjų padėtį, svarstė, kad „mes savo neregius pratiname, kartais stumte stumiamo

16 V. Gudonis, 2020.

17 D. Bukelevičiūtė, Z. Butkus, N. Černiauskas, A. Grodis, A. P. Kasperavičius, G. Polkaitė-Petkevičienė, 2016.

18 J. Aidukaitytė, N. Bogdanova, A. Guogis, 2012.

19 V. Gudonis, 2020, p. 161–162.

20 V. Karvelis, 2001, p. 47.

imtis taip negarbingo elgetos amato²¹. V. Gudonis akcentuoja, kad žmonės su regėjimo negalia neretai vertino elgetavimą kaip pagrindinį savo pragyvenimo šaltinį, profesiją ir taip galėjo prisiimti visuomenės diktuojamą normą, patys save suprasti kaip elgetas. Pasak psichologo, aklių ir elgetų tapatinimas visuomenėje puoselėjo stereotipą, kad neregiai – menkų galimybių žmonės²². Tai, kad inteligentijos atstovai neregius apibūdino įvardžiu „savo“, galima atpažinti ne tik kaip aptariamojo laikotarpio kalbos ypatumą, bet ir tai, kad regos negalią turinčiuosius jie pradėjo suprasti kaip rūpesčio reikalingus silpniausius visuomenės narius, o ne atstumtuosius.

Nepriklausomoje Lietuvoje pirmiausia pradėta rūpintis regos negalią turinčių vaikų mokymu, šį klausimą pirmieji viešai pradėjo kelti gydytojai oftalmologai. 1923 m. vasarį gydytojas Petras Avižonis antrajame Lietuvos gydytojų suvažiavime skaitė pranešimą „Aklių globojimas kitur ir Lietuvoje“. P. Avižonis akcentavo, kad „jei pradžios mokyklos yra privalomos, tai tiems, kuriems masinės mokyklos netinka, reikia įkurti ypatingas mokyklas“²³. Pranešimas neabejotinai atkreipė visuomenės dėmesį, tačiau šių problemų sprendimas vis tiek liko gydytojų žinioje, pavyzdžiui, iki 1928 m. regos negalią turintys vaikai gyvendavo arba savo šeimose, arba prieglaudose, kur juos prižiūrėdavo gydytojai. 1928 m. vasario 27 d. prasidėjo pirmieji mokslo metai Kauno aklių institute – pradinėje internatinėje mokykloje. Tą dieną institute jau buvo 20 auklėtinių ir 2 pedagogai²⁴. Galima teigti, kad instituto įkūrimas pažymėjo ne tik pirmąją organizuotą specialaus ugdymo pradžią Lietuvoje, bet ir atspindėjo tam tikrus socialinius ir kultūrinius pokyčius, žengė pirmuosius žingsnius link sąmoningesnio ir labiau struktūruoto požiūrio į vaikų su negalia ugdymą.

Lietuvos aklių institutas buvo įsteigtas kariuomenės savanorio, aklių organizuotos veiklos pradininko Prano Daunio iniciatyva. Nenuostabu, kad jis ėmėsi iniciatyvos, kadangi pats netekęs regėjimo mokėsi muzikos Rygos aklių institute ir suprasdamas mokslo pritaikymo iššūkius neregiamis ėmėsi dirbti jų labui – pritaikė lietuvių kalbai Brailio raštą, Kauno aklių institute dirbo muzikos mokytoju. Jis vaikus, turinčius regėjimo sutrikimų, skatino siekti mokslo, ragino visuomenę jiems padėti²⁵, nes tikėjo, kad vienas iš svarbiausių socialinių žmogaus poreikių yra mokymasis, ir jam buvo svarbu, kad likimo (karo ir ligų) nuskriausti vaikai turėtų galimybę siekti išsilavinimo²⁶.

21 V. Gudonis, 2020, p. 164.

22 Ibid., p. 164.

23 V. Karvelis, 2001, p. 44.

24 Valentinas Vytautas Toločka, „Petro Avižonio referatas „Aklių globojimas svetur ir Lietuvoje“, in: *Mūsų žodis*, 2003, Nr. 2 [interaktyvus], in: <https://www.musuzodis.lt/mz/200302/str11.htm> [2025-08-24].

25 V. Karvelis, 2001, p. 38.

26 Ibid., p. 33.

Nors instituto patalpoms, darbuotojų atlyginimams buvo suteikta pinigų iš Švietimo ministerijos biudžeto, šios mokyklos mokytojai neturėjo bendrojo lavinimo mokyklose dirbusių mokytojų teisių į šventes, laisvadienius, trimečius priedus, o jų sukauptas darbo stažas nebuvo įskaitomas į pensijų kaupimo schemą. Institutas negalėjo suteikti jiems butų ir neišgalėjo mokėti „butpinigių“, todėl instituto mokytojai buvo prasciau materialiai aprūpinti. Aklųjų instituto mokytojams patiems reikėjo gamintis mokymo priemonės, ieškoti ar paruošti vadovėlius Brailio raštu, o tai reikalavo atitinkamo išsilavinimo, pasiruošimo bei motyvacijos, nes už šį darbą papildomai nebuvo mokama. Instituto kūrėjai nerimavo, kad prastos materialinės sąlygos nepritrauks mokytojų, tikėtasi, kad tai neigiamai paveiks mokymo ir auklėjimo kokybę. Lietuvos Aklųjų Sąjungos centro valdyba, rašydama pranešimus į Švietimo ministeriją, stengėsi šią padėtį ištaisyti savo ir mokinių naudai – buvo prašoma mokėti tokius pat atlyginimus ir suteikti Instituto mokytojams tokias pačias socialines garantijas, kaip jų kolegoms, dirbantiems bendrojo lavinimo mokyklose, patvirtinti mokinių poreikius atitinkančią „pamokų lentelę“²⁷.

Archyviniai šaltiniai byloja, kad Kauno aklųjų institute mokymas buvo dalykinis, o ne klasinis. Pirmoje instituto klasėje buvo mokoma tikybos, daiktų ir gamtos pažinimo, skaičiavimo, gimnastikos, dainavimo, muzikos teorijos, vyko dūdų orkestro bei fortepijono pamokos²⁸. Taip pat buvo mokoma šepėčių gamybos, pynimo, mezgimo, audimo, knygų rišimo amatų²⁹. Instituto mokymo programą sudarydavo instituto vedėjas kartu su vyresniųjų mokinių grupe³⁰, o tai gali rodyti ir siekį suteikti mokiniams galimybę patiems prisiimti atsakomybę už savo mokslą ir ateitį, geriau komunikuoti savo poreikius kurti kokybiškesnę sistemą. 1929–1940 m. Kauno aklųjų institutas išleido 32 vadovėlius ir įsigijo Brailio rašto spausdinimo įrangą. Iš vadovėlių Brailio raštu mokyta lietuvių kalbos, istorijos, geografijos, matematikos, profesinio mokymo dalykų³¹. Aktyviai buvo rengiami ne tik vadovėliai Brailio raštu, bet ir įvairios vaizdinės priemonės: muliažai, iškamšos, schemas, kurios buvo reikalingos tobulinant instituto auklėtinių orientavimąsi erdvėje, taip juos ruošiant praktinei veiklai, socialinei integracijai³². Šie faktai rodo visuomeninių organizacijų atkaklumą, kokybišką išteklių panaudojimą. Vienu metu buvo stengiamasi vykdyti du procesus: ir tiesiogiai mokyti vaikus, ir siekti suprasti, kaip ir kokių žinių jiems reikia suteikti, kad jie galėtų tapti kur kas savarankiškesniais visuomenės nariais.

27 Lietuvos Aklųjų Sąjungos centro valdybos prašymas Švietimo ministrui, 1927-12-28, in: LCVA, f. 391, ap. 3, b. 2185, l. 1.

28 Lietuvos Aklųjų Sąjungos Aklųjų instituto mokytojų susirinkimo protokolai, 1928-03-26, in: LCVA, f. 391, ap. 3, b. 2185, l. 75.

29 V. Karvelis, 2005, p. 977.

30 V. Karvelis, 2001, p. 46–47.

31 Ibid., p. 48.

32 Ibid., p. 49.

Galima daryti prielaidą, kad Kauno aklųjų institutas teigiama linkme formavo ir Lietuvos visuomenės požiūrį į neregius bei silpnaregius. Vienas Aklųjų instituto mokytojas, įžeidinęs mokinius, vadindamas juos „durniais“³³, buvo atleistas iš darbo. Žinoma, šis atvejis greičiausiai rodo ne sisteminių požiūrį į auklėjimo vertybes, o greitą ir griežtą reakciją į atskirus incidentus, kai nepagarba mokiniams tapo neatleistina. Vaikams su specialiaisiais poreikiais buvo siekiama sukurti aplinką, kurioje jie yra gerbiami, nepaisant to, kad tokie atleidimai didino kitą – mokytojų trūkumo – problemą.

Profesorius P. Avižonis spaudoje propagavo užsienio aklųjų įdarbinimo patirtį, kai neregams buvo sudarytos galimybės užsiimti intelektine veikla, prekyba, masažu ir rašymu spausdinimo mašinėle, įvairiais amatais, dirbti pramonėje ar žemės ūkyje. Jis teigė, kad, valstybei sudarius galimybes specialiose mokyklose regos negalią turintiems žmonėms išmokyti skaityti, rašyti, skaičiuoti, muzikuoti, taip pat kai kurių amatų, pagerėtų jų dvasinė būseną, nes jie galėtų šiek tiek užsidirbti, nebesijaustų valstybės išlaikytiniais. Nors teigta, kad tokiu būdu palengvėtų ir našta šalies iždui³⁴, šis požiūris labiau atskleidžia tai, kad ne valstybė buvo suinteresuota palengvinti regos negalią turinčiųjų padėtį, o patys žmonės, kurie siekė gyventi visavertį gyvenimą.

2. Klausos negalią turinčių vaikų švietimas

Iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio vidurio kurčiųjų mokymas Lietuvoje buvo grindžiamas labdaros principais. Nors kai kurie kurtieji mokėsi privačiai, dauguma jų buvo neraštingi. Siekiant pagerinti šių asmenų išsilavinimo galimybes, aktyvūs visuomenės nariai vėl ėmėsi iniciatyvos, skatindami švietimo reformų plėtrą ir kurčiųjų integraciją į švietimo sistemą.

Vienas iš jų – jau minėtas P. Daunys, kuris rūpinosi ne tik regos negalią turinčiais, bet ir skyrė dėmesio klausos negalią turintiems asmenims. 1937 m. *Lietuvos žiniuose* išspausdintame straipsnyje „Susirūpinkime Lietuvos nebyliais“, jis ragino visuomenę ir vyriausybę susirūpinti tokių asmenų švietimu, steigti jiems pritaikytas mokyklas, nes to reikalavo ne tik tautinis jausmas, bet ir žmoniškumas: visi žmonės yra vienodi, tik svarbu likimo nuskriaustiesiems padėti. Taip pat pabrėžė įdomią detalę, kad „nebyliai, negalėdami išreikšti savo vidaus pasaulio žodžiais arba atstovaujančiu tai raštu, pasijunta labai sunkioj gyvenimo būklėje. Dėl to neretai jie būna labai nervingi, kartais net žiaurūs“³⁵. Tokios patirtys, nupasakotos P. Daunio, galėjo padėti negalios neturintiems žmonėms bei vaikų su negalia šeimos nariams suprasti, kaip minėti vaikai jaučiasi, kodėl jie elgiasi taip, kaip elgiasi. Nors P. Daunio kaip Lietuvos kariuomenės savanorio statusas visuomenėje,

33 Lietuvos Aklųjų Sąjungos Aklųjų centro valdybos susirinkimo protokolas, 1928-10-21, in: LCVA, f. 391, ap. 3, b. 2185, l. 18.

34 V. Gudonis, 2020, p. 352–353.

35 V. Karvelis, 2001, p. 41.

tikėtina, buvo kiek aukštesnis, galima daryti prielaidą, jog tekstai tokiomis temomis vis dėlto būdavo nustelbiami kitų aktualijų.

Jis akcentavo, kad mokykla (o per ją – valstybė) turėtų padėti negirdintiems žmonėms išmokyti amato, įgyti profesiją ir taip „jie taptų naudingi ir produktyvūs krašto piliečiai, niekam nebūdami gyvenimo sunkenybė“³⁶. Į šį P. Daunio straipsnį *Lietuvos žiniose* atviru laišku atsiliepė Vytauto Didžiojo universiteto Ausų, nosies ir gerklės ligų katedros vedėjas prof. Petro Radzicko žmona ir nurodė, kad prieš mirtį jos vyras kurčiųjų-nebylių mokyklai steigti buvo palikęs 10 000 litų³⁷. Tai, kad finansavimas vėl buvo gaunamas ne iš valstybės biudžeto, patvirtina kitų tyrimų išvadas, kad aktyvi valstybės veikla dažniausiai apsiribojo socialinio draudimo sritimi, o socialinės globos sistemoje dominavo privati iniciatyva³⁸. Tikėtina, kad socialiniai klausimai (ypač žmonių su negalia) prioritetiniais buvo traktuojami tik „ant popieriaus“, o iš tikrųjų finansavimas buvo skiriamas kitoms sritims.

Kaune buvo įsteigtos dvi draugijos, besirūpinusios kurčiųjų globa: Žmogaus globos draugija bei Kurčiųjų ir nebylių globos draugija. Šios dvi draugijos nebendradarbiavo, bet kurčiųjų mokymo klausimais laikėsi bendros nuomonės ir stengėsi visomis išgalėmis padėti šviesti vaikus su negalia. Abiejų draugijų nariai buvo siunčiami į Rygoje ir Berlyne vykusius surdopedagogikos (kurčiųjų mokymo) kursus. Žmogaus globos draugija Kurčiųjų-nebylių mokyklą-internatą Kaune įsteigė 1938 m. rugsėjo 1 d., o Lietuvos kurčiųjų ir nebylių globos draugija 1939 m. vasario 24 d. atidarė antrąją mokyklą Kaune.

Nors pastebima pozicija, kad visuomeninės organizacijos ir draugijos, besirūpinusios vaikų su negalia švietimu, turėjo dirbti be paramos iš valstybės institucijų, svarbu pažymėti, kad šiokią tokią paramą joms pavyko išsikovoti: Švietimo ministerija mokėjo dalį atlyginimo pedagogams, tačiau dažnai pritrūkdavo lėšų tiek mokinių maitinimo išlaidoms, tiek likusiai daliai pedagogų atlyginimo padengti³⁹. Abiejų institutų patalpos buvo ankštos, išmėtytos keliuose privačiuose pastatuose, nepritaikytuose mokyti tokius vaikus. Tikėtina, kad šios patalpos buvo gautos iš pasiturinčių privačių asmenų. 1938 m. įsteigtame Žmogaus globos draugijos kurčnebylių institute pirmieji mokslo metai prasidėjo su trukdžiais – nesuspėjus laiku pasigaminti baldų, mokslo metų pradžia buvo pavėlinta dviem savaitėmis⁴⁰. Tai rodo ne tik lėšų bei išteklių stoką, bet galimai ir kiek kitokią požiūrį į mokslą specialiojoje mokykloje. Nors išsamesnių duomenų apie nukeltą mokslo metų pabaigą rasti nepavyko, tačiau galima daryti prielaidą, kad institute svarbiau buvo

36 Pranas Daunys, „Susirūpinkime Lietuvos nebyliais“, in: *Lietuvos žinios*, Nr. 268, 1937 11 24, p. 5.

37 „Atviras laiškas“, in: *Lietuvos žinios*, Nr. 279, 1937 12 07, p. 10.

38 J. Aidukaitytė, N. Bogdanova, A. Guogis, 2012, p. 110.

39 V. Karvelis, 2001, p. 52.

40 J. Vajėgos pranešimas Švietimo ministerijos Pradžios Mokslo departamento direktoriui, 1938-08-31, in: LCVA, f. 391, ap. 3, b. 2770, l. 10.

nebūtinai išeiti visą metų programą nuo pradžios iki galo, o suteikti vaikams didžiausią įmanomą kiekį žinių per turimą laiką.

Už mokslą ir išlaikymą instituteuose mokiniai mokėjo po 20–25 litus per mėnesį. Mokesčio dydis buvo nustatomas atsižvelgiant į tėvų materialinę padėtį. Kai kada mokiniai buvo atleidžiami nuo mokesčio už mokslą, tačiau visiškai draugijos išlaikomų vaikų nebuvo, nors mokestis už mokslą daugumai buvo per didelis. Mokoma buvo tik bendrojo lavinimo dalykų, o amato ar profesijos dėl lėšų ir vietos trūkumo – ne⁴¹.

Abi šios mokyklos negalėjo sutalpinti visų norinčiųjų ten mokytis, todėl buvo keliamas klausimas, kodėl Kaune veikia dvi kurčiųjų mokyklos, o kitose Lietuvos vietovėse (Šiauliuose, Panevėžyje, Raseiniuose) – nė vienos. Tikėtina, kad mažesniuose miestuose, net jei tokių mokyklų poreikis buvo, bendruomenės ar savivaldybės neišreiškė jo Švietimo ministerijai, visuomeninėms institucijoms, joms steigti trūko išteklių ir taip rūpinimasis negalią turinčiais vaikais valstybiniu lygiu liko tik skambiu šūkiu. Rusnėje veikė kurčiųjų mokykla, kuri 1936 m. buvo perkelta į Klaipėdą. Ši mokykla buvo išlaikoma Klaipėdos krašto direktorijos, joje mokyta vokiškai⁴². Žmogaus globos ir Kurčiųjų nebylių globos draugijų veiklą 1940 m. nutraukė pirmoji sovietų okupacija.

1939 m. rugpjūtį buvo svarstomas Kurčiųjų-nebylių instituto koedukacijos klausimas. Švietimo ministerijos Pradžios mokslo departamento direktoriaus buvo prašoma palikti institute veikti koedukacinį veiklos modelį, pagal kurį berniukai ir mergaitės buvo mokomi kartu. Tam buvo išvardytos kelios priežastys: mokyklos veiklos tikslas – „rūpintis kurčių nebylių būviu ir jų švietimo reikalais“ – buvo bendras abiem lytims; mokytojai pageidavo ir toliau dirbti su savo įprastais mokiniais, nes bet kokie pokyčiai nebūtų naudingi tokiam specifiniam ir sunkiam mokymosi procesui. Taip pat šiam procesui nepritarė ir mokinių tėvai⁴³. Nepaisant šio mokyklos administracijos prašymo, 1939 m. Švietimo ministerijos sprendimu koedukacija buvo panaikinta: Lietuvos Kurčių-Nebylių Draugijos institutas nuo 1939 m. rugsėjo 1 d. buvo reorganizuotas į Kurčių-Nebylių mergaičių institutą, o Žmogaus globos Draugijos institutas paverstas Berniukų institutu. 1940 m. kovo 18 d. Vidaus reikalų ministerijos (VRM) pranešime Švietimo ministerijai teigiama, kad nuo 1940 m. rudens abi šios mokyklos vėl bus sujungtos ir bus įkurtas Valstybinis kurčių-nebylių institutas, analogiškas Valstybiniam aklųjų institutui. Dėl šios reformos, jau nuo 1940 m. kovo mėnesio kurč-nebylių mokyklos mokytojai pateko į tą pačią kategoriją kaip valstybinių mokyklų mokytojai⁴⁴.

41 V. Karvelis, 2001, p. 53.

42 Ibid.

43 Lietuvos Kurčių-nebylių globos draugijos pranešimas Švietimo ministerijos Pradžios Mokslo departamento direktoriui, 1939-08-16, in: LCVA, f. 391, ap. 3, b. 2771, l. 10.

44 Vidaus reikalų ministerijos Darbo ir Socialės Apsaugos departamento pranešimas Švietimo ministerijai, 1940-03-18, in: LCVA, f. 392, ap. 3, b. 2772, l. 12.

Tuometėse kurčėnylių mokyklose pradinės mokyklos kursas buvo išeinamas ne per 4, o per 8 metus. Vienoje klasėje galėjo mokytis daugiausia 12 vaikų, suolai stovėdavo pusračiu, o mokytojas sėdėdavo prieš vaikus, kad visi galėtų iš lūpų skaityti, ką jis dėsto. Klasėse taip pat privaldė būti veidrodis, kad vaikai galėtų mokytis kontroliuoti lūpų judesius. Straipsnyje, paskelbtame *Tautos mokykloje*, J. Vajėga, Žmogaus globos draugijos kurčėnylių institute mokęs vaikus tarti garsus, pabrėžė, kad „nebylių negalima lyginti su silpnapročiais“, ir dalijasi savo darbo patirtimi, kad rašyti, skaičiuoti nebyliai greitai ir gerai išmoksta. Sunkiau būna su skaitymu. „Bet darbu nebyliai viską nugali ir išlavėja, o sąžiningumu, teisybės meile, švarumu daugelis nebylių pralenkia ir sveikuosius.“⁴⁵

V. Karvelis pažymi, kad, nors ir vėlai, vis dėlto Lietuvoje buvo atkreiptas dėmesys į mokyklų vaikams su klausos negaliomis steigimą, tačiau visai nebuvo rūpinamasi iki-mokyklinio amžiaus vaikais. Dar blogesnė padėtis buvo vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, nes logopedinis darbas buvo net nepradėtas⁴⁶. Aklųjų ir Kurčiųjų-Nebylių institutų pagrindine užduotimi galima laikyti vaikų su šiomis fizinėmis negaliomis parengimą kiek įmanoma savarankiškam gyvenimui. Šioms mokykloms teko susidurti su finansavimo trūkumu, o straipsniai spaudoje galėjo padėti platesnei visuomenei atskleisti darbo su fizine negalia turinčiais vaikais užkuliusius, mažinti neigiamą nusistatymą šių vaikų atžvilgiu. Nuolatinės reformos (pavyzdžiui, koedukacijos klausimas kurčių-nebylių mokyklose) rodė nebuvus švietimo strategijos.

3. Vaikų su psichine ir intelekto negalia ugdymas

Vaikų su psichine ir intelekto negalia ugdymas tarpukario Lietuvoje buvo viena iš sudėtingiausių socialinių ir pedagoginių problemų, su kuria susidūrė tiek mokytojų bendruomenė, tiek visuomenė apskritai. Tai, kad regos ir (ar) klausos negalią turintys vaikai negali mokytis bendrojo lavinimo mokyklose, buvo gana savaime suprantama. Tačiau istoriografijoje galima rasti aprašymų, jog vaikai su psichine, intelekto negalia ar elgesio sutrikimais buvo bandomi mokyti tėvų rykštėmis, vertinami kaip „Dievo bausmė“ šeimai. Kai kuriose šeimose tokie vaikai neturėjo net minimalių buitinių sąlygų: buvo laikomi namuose supančioti, o kartais ir sukaustyti kartu su gyvuliais tvartuose⁴⁷. Tikėtina, kad toks požiūris skirtumas galėjo kilti iš visuomenės religingumo bei vaikų auklėjimo praktikų. Regos, klausos ar kitokia fizinė negalia buvo labiau fiziškai išreikšta ir dėl to, tikėtina, lengviau suprantama, o ribos tarp vaikiško *ožiavimosi* ir psichinės ar intelekto negalios galėjo būti ne tokios aiškios, todėl lengva ranka nurašomos kaip Dievo bausmė arba tai, ką galima išgydyti rykšte. Dėl šių priežasčių atsirado dar didesnė socialinė atskirtis, kuri labiau silpnino ir taip nedideles vaikų su negalia socialines galimybes.

45 J. Vajėga, 1939, p. 124–125.

46 V. Karvelis, 2001, p. 54.

47 Ibid., p. 55.

Vaikais su intelekto negalia, kaip ir vaikais su fizine negalia, daug buvo rūpinamasi labdaros pagrindais. Vaikelio Jėzaus draugija, 1918 m. įkurta Kaune, 1920 m. Vilijampolėje įsteigė našlaičių prieglaudą, iš šių laikų perspektyvos skambiai vadintą „Izoliatoriumi“, kur gyveno vaikai su intelekto negalia. Čia 1934 m. buvo mokomi keli vaikai, turintys klausos sutrikimų (nors prieglauda nebuvo pritaikyta kurtiesiems mokytį). Prieglauda buvo įsikūrusi Kauno VIII forto teritorijoje. Į „Izoliatorių“ buvo priimami vaikai su įvairiais fizinio ir psichinio vystymosi sutrikimais iš visos Lietuvos, jų ten gyveno apie 40–50. Nors tai pirmiausia buvo socialinės globos įstaiga, kurioje daugiausia dėmesio buvo skiriama religiniam auklėjimui, prieglaudoje taip pat buvo siekiama suteikti auklėtiniams praktinių įgūdžių, mokytį amatų ir rengti juos savarankiškam gyvenimui. Vaikai, negalintys mokytis amatų, buvo siunčiami į pagalbinius ūkius dirbti įvairius darbus, prižiūrėti gyvulius⁴⁸.

Prieglaudos vadovybė bandė ieškoti būdų išplėsti patalpas, pagerinti auklėtinių buitines sąlygas. Tuo klausimu Vaikelio Jėzaus draugijos pirmininkas 1938 m. birželį kreipėsi į Kauno burmistrą su prašymu paskirti vienkartinę 20 000 Lt pašalpą „Izoliatoriui“, tačiau prašymas nebuvo patenkintas⁴⁹. Vaikams su specialiaisiais ugdymosi poreikiais reikėjo specialiai organizuoto mokymo ir auklėjimo, jo labdaros pagrindais veikusi organizacija negalėjo suteikti. Kauno mokytojų konferencijose 1922 m., 1926 m., 1928 m. buvo keliamas klausimas apie atskirą šių vaikų mokymą. Kauno miesto savivaldybė, išgirdusi diskusijas mokytojų bei gydytojų bendruomenėse, buvo priversta nuo 1928 m. kasmet įtraukti į sąmatą tam tikrą pinigų sumą pagalbinei mokyklai įsteigti, bet Vidaus reikalų ministerija kiekvieną kartą tas lėšas nubraukdavo⁵⁰.

Tokį lėšų tvarkymą, tikėtina, lėmė Vidaus reikalų ministerijos vieta valstybės politikos hierarchijoje. 1918 m. gruodį įsteigus Viešųjų darbų ir maitinimo ministeriją, vos po kelių mėnesių ji buvo reorganizuota į dvi atskiras ministerijas: Darbo ir socialinės apsaugos (DSAM) bei Tiekimo ir maitinimo. 1919 m. spalį DSAM buvo panaikinta, visą jos veiklą perėmė VRM, o socialinės apsaugos klausimus sprendė Darbo ir socialinės apsaugos departamentas. Šis departamentas buvo vienas iš mažiausių, todėl jam buvo skiriama mažiau lėšų veiklai įgyvendinti⁵¹. 1924 m. departamentas buvo panaikintas ir iki 1937 m. jo vietoje veikė Vyriausioji darbo ir socialinės apsaugos inspekcija. Nors buvo deklaruojama, kad socialinė apsauga yra vienas iš prioritetų, 1924–1937 m. Lietuvoje nebuvo valstybės institucijos, kuri rūpintųsi socialinės apsaugos reikalais, rengtų įstatymus ir vienaip ar kitaip darytų įtaką socialinės apsaugos plėtrai. Inspekcijos kompetencija buvo gana ribota – ji neinicijavo naujų socialinio draudimo ir globos įstatymų, o tik prižiūrėjo jau

48 Ibid.

49 Ibid., p. 56.

50 Ibid., p. 57.

51 J. Aidukaitytė, N. Bogdanova, A. Guogis, 2012, p. 117.

veikiančių įstatymų vykdymą⁵². Toks dažnas institucinis perorganizavimas darė neigiamą įtaką VRM veiklai, taigi ir socialinės paramos efektyvumui⁵³. Tikėtina, kad būtent dėl šių priežasčių specialiosioms mokykloms buvo sunku išsikvoti adekvatų finansavimą ir paramą iš valstybės. Prie to galimai prisidėjo ir socialinis negalių suvokimo skirtumas, aptartas skyriaus pradžioje.

Vaikų su negalia ugdymo problemų pro akis nepraleido ir Lietuvos Vyriausybė. Lietuvoje buvo priimtas Privalomo pradinio 7–14 metų vaikų mokymo įstatymas, kuris įsigaliojo 1928 m.⁵⁴ Jame nurodyta, kad „nuo privalomo mokyklos lankymo atleidžiami nepilno proto vaikai, vaikai su kitais fiziniais ar protiniais trūkumais, kurie kliudo normalinę pradžios mokyklą lankyti“⁵⁵. Tačiau įstatyme nenurodyta, kur ir kaip šie vaikai turėtų mokytis. Jonas Laužikas, pirmasis diplomuotas specialiojo ugdymo pedagogas Lietuvoje, darė išvadą, kad tai rodė valstybės požiūrį, kad „jie turi likti be mokyklos, o mokytį juos yra tėvų reikalas“. Tokiu būdu šie vaikai, anot jo, yra pasmerkami ir „atimamos jiems teisės rengtis savarankiškam gyvenimui ir įsijungti į visuomenės kolektyvą“⁵⁶. Toks valstybės požiūris aiškiai atskleidžia, kad tarpukario švietimo reforma buvo skirta tik tam tikrai vaikų grupei, neatkreipiant pakankamai dėmesio į tuos, kuriems reikėjo specialių sąlygų.

Siekiant pakeisti šią padėtį, buvo pradėta rinkti įrodymus, kurie patvirtintų valdžiai, kad Lietuvoje būtina įkurti specialią mokyklą vaikams su negalia. 1924 m. buvo įkurta Lietuvos vaikų draugija (LVD) aktyviai rūpinosi visų vaikų fiziniu ir doriniu auklėjimu, steigė vaikų darželius, vasaros kolonijas ir aikšteles, skaityklas, klubus, organizavo vaikų šventes, dirbo švietėjišką darbą – draugijos narių redaguojamuose medicinos literatūros leidiniuose buvo keliama neįgalių vaikų globos klausimai⁵⁷. Kitos organizacijos (pavyzdžiui, Lietuvos motinoms ir vaikams globoti organizacijų sąjunga) rengė specialius kursus darželių vedėjoms, suvažiavimus, kuriuose gydytojai skaitė paskaitas ir siekė išsamiau išnagrinėti vaikų su specialiaisiais poreikiais globos problemas⁵⁸. Vaikų su intelekto negalia specialiojo mokymo ir specialiosios pedagogikos plėtra Lietuvoje rūpinosi buvęs Kauno VDU Psichiatrijos katedros vedėjas prof. Juozas Blažys, kuris, skaitydamas paskaitas, nemažai dėmesio skirdavo vaikų psichinio vystymosi sutrikimų klausimams⁵⁹. Eksperimentinės psichologijos pradininkas Lietuvoje, pedagogas, prof. Jonas Gudaitis-

52 Ibid., p. 118–119.

53 Ibid., p. 119.

54 V. Karvelis, 2001, p. 58.

55 I. L. Kerelytė, 2013, p. 6.

56 Jonas Laužikas, „Kauno miesto psichiškai iškrypusiems vaikams mokykla“, in: *Mokykla ir gyvenimas*, 1932, Nr. 10–11, p. 444.

57 V. Karvelis, 2001, p. 29.

58 Ibid., p. 30.

59 Ibid., p. 58.

Vabalas 1928–1929 m. atliko „Kauno vaikų galvotumo“ (nepažangių mokinių) tyrimus. Dr. Lazaris Epšteinas, nuo 1925 m. tyręs Kauno miesto vaikų sveikatą, skatino Lietuvą remtis kitų Europos šalių patirtimi steigiant specialiąsias mokyklas⁶⁰. Jis pabrėžė, kad ne visi vaikai „reikalingi patalpinti į pagelbinę mokyklą: 40–50 % jų gali dar siekti bendrą mokslo kursą normaliose mokyklose – nebūdami didele sunkenybe mokyklai. Likusieji gi privalo atatinamos komisijos apžiūrėti ir perkelti pagelbinėn mokyklon“⁶¹.

Po tokių iniciatyvų paaiškėjus, kad specialiųjų mokyklų kūrimo klausimas yra pri-
brendęs, buvo būtina tinkamai pasirengti jam įgyvendinti. Pirmiausia reikėjo pasiren-
gusių pedagogų darbui su tokiais vaikais⁶². J. Laužikas, išvykęs į užsienį, tapo pirmuoju
Lietuvoje diplomuotu specialiojo ugdymo pedagogu. Baigęs studijas centrinėje Europoje
ir grįžęs į Lietuvą 1931 m. Kauno burmistrui jis pateikė specialiosios mokyklos projektą.
Kauno burmistrui pažadėjus pagalbą kuriant šią mokyklą (nors vyriausybė administravo
dalies vaikų, senelių ir neįgaliųjų prieglaudų steigimą, žmonėmis su negalia iš esmės buvo
pavesta rūpintis savivaldybėms⁶³), J. Laužikas, sutikęs imtis darbo joje, buvo paskirtas
mokyklos vadovu⁶⁴. Nors Švietimo ministerija atsisakė mokėti mokytojams atlyginimus,
projektui, atrodo, neprieštaravo.

Naujoje mokykloje iš pradžių buvo leista sudaryti vieną klasę. Į šią mokyklą buvo
vykdoma mokinių atranka, kurios metu pirmiausia į klausimus atsakydavo mokinio,
siunčiamo į šią mokyklą, mokytojas. Remiantis jo atsakymais buvo nustatoma, kuo šis
vaikas skiriasi iš kitų. Vėliau buvo atliekami įvairūs fizinės ir psichinės vaiko sveikatos
patikrinimai, kuriuos vykdė Kauno miesto mokyklų gydytojas bei steigiamos mokyklos
vedėjas J. Laužikas. Surinkus visus reikalingus duomenis apie vaiką, komisija, sudaryta iš
Kauno miesto mokyklų gydytojo, kuriamos mokyklos vedėjo ir Kauno miesto pradžios

60 Latvija regione garsėjo kaip šalis, kurios mokyklose „spindėjo naujoji auklėjimo bei mokymo dva-
sia“ ir buvo laikoma sektinu pavyzdžiu ne tik Lietuvai, bet ir Centrinės Europos šalims. Užsienio
valstybių mokytojams susižavėjimą kėlė Vyriausybės, mokytojų organizacijų ir pavienių asmenų
vienybė kuriant iš esmės naują švietimo sistemą, kurioje vietos atsirado ir vaikams su negalia. Latvi-
jos specialiosios mokyklos iš kitų tokių pat regiono mokyklų išsiskyrė didesniu į paprastas mokyklas
grąžinamų pažangą padariusių mokinių skaičiumi bei tuo, kad Rygoje veikė atskiros tautinių mažu-
mų specialiosios mokyklos, ne tik latviams, bet ir žydams, vokiečiams bei rusams. Rygos mokyklos
ne tik buvo laikomos sektinu pavyzdžiu, bet ir mokė, kaip nesielgti: prieglauda, kurios tikslas buvo
perauklėti nusikalsti linkusius vaikus, per 8 metus tapo „chuliganų mokykla“ dėl uždraustų fizinių
bausmių (žr. plačiau: J. Laužikas, „Ypatingosios Rygos mokyklos“, in: *Mokykla ir gyvenimas*, 1932 m.,
Nr. 9, „Moraliai defektingiems vaikams prieglauda Rygoje (Pleskodalė)“, in: *Mokykla ir gyvenimas*,
1931, Nr. 10).

61 I. L. Kerelytė, 2013, p. 5.

62 D. Bukelevičiūtė, Z. Butkus, N. Černiauskas, A. Grodis, A. P. Kasperavičius, G. Polkaitė-Petkevičiė-
nė, 2016, p. 205.

63 J. Aidukaitytė, N. Bogdanova, A. Guogis, 2012, p. 146.

64 I. L. Kerelytė, 2013, p. 9.

mokyklų inspektoriaus, galutinai sprendavo, ar priimti vaiką į kuriamą mokyklą, ar ne. Pirmaisiais mokyklos veikimo metais buvo priimta 17 vaikų, kurių amžius svyravo nuo 7 iki 12 metų, ir 1931 m. lapkričio 3 d. prasidėjo mokslo metai.

Atrodo, kad metodas, pagal kurį mokytojai turėjo pateikti kandidatus į šią specialiąją mokyklą, nepasiteisino, kadangi mokytojams nebuvo visiškai aišku, kokius kriterijus turi atitikti vaikas, kad būtų priimtas. Kai kurie mokytojai, ypač dirbantys provincijoje, prašydavo atsiųsti 30 anketų, nes, jų manymu, visi jų klasės mokiniai – „defektingi“. Šie testai iki galo neatskleidė psichikos ar intelekto negalių, o liudijo mokymosi tingėjimą, atsikalbinėjimą, neklausymą ir darbo trukdymą klasėje⁶⁵. Tai rodo to meto plačiosios visuomenės nesupratimą, kas yra intelekto negalia, neigiamą nusistatymą ir siekį atsikratyti mokyti(s) trukdančių vaikų.

Vaikai buvo ir skirtingo amžiaus, ir nevienodo psichinio išsivystymo. Mokyklos veiklos pradžioje visas darbas su mokiniais vykdavo individualiai⁶⁶. Iš priimtų 17 vaikų bendrojo ugdymo mokyklose daugelis kursą kartojo bent po vienus metus, buvo ir paliktų antriems ar trečiams metams – buvo manančiųjų, kad „jei antramečiais lieka tik negabieji, nieko ypatingo, nes jau toks jų likimas“⁶⁷. Vienas skaitė suprantamai, 6 – visiškai neskaitė, sudėti ir atimti skaičius iki 100 mokėjo 3–4 mokiniai, 8 vaikai visiškai nesiorientavo skaičiuose net iki 5. Kai kurie mokėjo rašyti raides, bet nesuprato rašomų žodžių prasmės. Pagal socialinę padėtį tik dviejų vaikų tėvai turėjo nekilnojamojo turto, vienas buvo valdininko vaikas, o visi kiti turėjo miesto išduotas neturtingumo kategorijas. J. Laužikas apibendrina, kad „išskyrus 2 šeimas – auklėjimas ir priežiūra pragariška. Vaikai išalkę, nuskurę, purvini, su didžiausia baime ir neapykanta į visus žiūri“, o paprašius ką nors savarankiškai iškirpti ar nupiešti, mokiniai automatiškai atsakydavo „nemoku, negaliu“⁶⁸. Tačiau bendraujant per pertraukas, žaidžiant, šie vaikai mokytojams pasirodė „apygudriais, kai kur net apsukriais“, o klausimus, į kuriuos sėdėdami suoluose atsakydavo „nemoku, negaliu“, neformalioje aplinkoje atsakydavo⁶⁹. Akcentuota, kad svarbiausias uždavinys tokius vaikus ugdant yra padėti jiems patikėti savo sugebėjimais, nes iš to „nejučiomis kyla savo jėgų ir veiksmų kontrolė“⁷⁰.

Vaikams patikėti savimi buvo siekiama padėti ne tik per pamokas, bet ir kitų veiklų metu. Buvo norima, kad priešpiečius visi mokiniai valgytų kartu, nes tai ne tik ugdydavo vaikų elgesio kultūrą, bet ir leisdavo sukurti „tartum vieną didelę šeimą“. Neturtingiems vaikams pieno ir ragaišio būdavo gaunama iš Kauno miesto savivaldybės. Priešpiečių stalą padengdavo patys mokiniai. Kai stalas būdavo paruoštas, vienas iš mokinių, daž-

65 „Kas yra nenormalus vaikas“, in: *Tautos mokykla*, 1936, Nr. 9, p. 210.

66 V. Karvelis, 2001, p. 60.

67 J. Martynaitis, „Antramečių mokinių klausimu“, in: *Tautos mokykla*, 1938, Nr. 5, p. 117.

68 J. Laužikas, 1932, p. 447–448.

69 Ibid., p. 448.

70 „Nenormalių vaikų būklė ir švietimas“, in: *Tautos mokykla*, 1936, Nr. 24, p. 580.

niausiai tylesnis, nedrąsiai šnekantis ar naujai priimtas į mokyklą, pasakydavo „prašau sėsti“. Tada buvo pradėdama valgyti. Kiekvieną šeštadienį po pamokų vykdavo šventė, kuriai buvo ruošiamasi iš anksto: vaikai mokydavosi trumpus vaidinimus, eilėraščius, daineles, žaisdavo, šokdavo⁷¹.

Bėgant laikui atsirado galimybė suskirstyti mokinius į keturis skyrius pagal tai, ar jie mokosi iš darželių pamokų programą, ar pagal bendrojo lavinimo mokyklų pirmų–antrų klasių programas. Daugiausia mokinių (šeši) dirbo pagal darželių pamokų programą. Nei specialių programų, nei vadovėlių nebuvo⁷², tikėtina dėl valstybės prioritetų kitose srityse. Kiekvieno skyriaus mokiniai buvo skirstomi į grupes pagal pajėgumą. Vyresnės grupės mokiniams skiriamas darbas ir reikalaujama, kad būtų padarytas, jiems taip pat būdavo duodami ir vadovėliai. Kiekvienų mokslo metų pabaigoje geresni mokiniai iš pagalbinės mokyklos buvo iškeliami į bendrojo lavinimo mokyklas, kad atsirastų laisvų vietų kitiems vaikams. Mokyklai svarbūs buvo 1935–1936 metai: šeši pirmosios laidos mokiniai išlaikė egzaminus ir gavo pradinės mokyklos baigimo pažymėjimus⁷³.

Jau 1932 m. spaudoje buvo galima matyti ambicingų pasvarstymų, kad Kaunui reikėtų bent šešių tokių specialiųjų pagalbinių klasių, kuriose turėtų mokytis po 20 vaikų. Kad šis tikslas būtų pasiektas, reikėjo ne tik į Kauno miesto biudžetą įtraukti atitinkamas sumas, bet ir pasirūpinti, kad Savivaldybių departamentas tų sumų neišbrauktų ir neperskirstytų kitoms reikmėms⁷⁴. Kiek vėliau, nuo 1938 m. intelekto negalią turintiesiems pradėtos steigti klasės prie Kauno, Panevėžio, Šiaulių, Rokiškio mokyklų⁷⁵. Tai rodo ne tik didėjančią poreikį, bet ir geresnį visuomenės suvokimą, kad tokiems vaikams reikalinga papildoma pagalba besimokant.

To meto psichologijos ir pedagogikos ekspertų teigimu, prasminga išskirti trečią vaikų grupę, esančią tarp normalių ir nenormalių vaikų – tai „anormalūs vaikai“. Jie nepajėgė prisitaikyti prie normų, laikytis visuomeninio gyvenimo taisyklių. Į šią kategoriją buvo įtraukti sunkiai auklėjami vaikai: melagiai, tinginiai, valkatos, verksniai, vagiliai ir kt. Jie mokytis gebėjo, bet savo elgesiu ardė mokyklos tvarką ir darbą⁷⁶.

Mokytojai šiuo klausimu buvo pasidaliję į dvi stovyklas. Vieni šiems vaikams siūlė steigti atskiras mokyklas, o specialiąsias mokyklas palikti tik medicininę negalią turintiems vaikams. Tokie vaikai, o kartu su jais ir intelekto negalią turintys vaikai, neretai buvo lyginami su „supuvusiais obuoliais“, „gangrenuojančiomis rankomis“⁷⁷. Teigta, kad

71 V. Karvelis, 2001, p. 62.

72 Ibid., p. 61.

73 Ibid., p. 63.

74 Justinas Strimaitis, „Reikia specialių mokyklų gabiems ir patvirkusiems“, in: *Savivaldybė*, 1932, Nr. 10, p. 8.

75 V. Karvelis, 2005, p. 978.

76 „Kas yra nenormalus vaikas“, in: *Tautos mokykla*, 1936, Nr. 9, p. 211.

77 „Defektingiems vaikams mokyklų reikalu“, in: *Savivaldybė*, 1931, Nr. 5, p. 3.

juos reikia atskirti, kad jie negadintų kitų klasės mokinių. Manyta, kad valstybei pigiau kainuos tokią „defektingąją mažumenę“ auklėti jai dar esant mokyklinio amžiaus, nei vėliau juos išlaikyti kaip asocialius asmenis ar kalinius⁷⁸.

Kiti manė, kad tokių vaikų siuntimas į atskiras mokyklas juos ir jų tėvus žemina, todėl reikia, kad mokytojai jiems skirtų papildomo dėmesio tiek, kad jie pasiektų bendrą klasės lygį. Svarbu paminėti, kad mokytojai tada nebuvo mokomi elgesio su tokiais vaikais metodikų, o pagrindinis akcentas buvo dedamas į mokytojo kantrybę ir gerumą. Mokytojai buvo skatinami į pagalbą šiems sunkiai auklėjamiems vaikams įtraukti ir kitus klasės mokinius: anormalius vaikus sodinti į vieną suolą su geraisiais, prašyti bendraklasių pagalbos paaiškinant mokslo medžiagą⁷⁹. Kauno „Aušros“ berniukų valstybinės gimnazijos direktorius rašte Švietimo ministerijai pateikė pastabas dėl „Vidurinių mokyklų gyvenimo nuostatų“ ir teigė, kad būtent „mokytojas turi stengtis silpną mokinį arba klasę pakelti ligi normalaus lygio. Tai darydamas, jis turi ieškoti ir surasti skatinamųjų priemonių ir rūpintis, kad nesisekimas neatimtų mokiniui noro dirbti ir vilties pasitaisyti“⁸⁰.

Tarpukario Lietuvos mokytojų bendruomenėje nebuvo aiškaus sutarimo, kas yra intelekto ar psichinė negalia, o kas – vaikų išdykavimas, nepriežiūra, paauglystės audros. Tai komplikavo priėmimą į specialiojo ugdymo mokyklas, vaikų su elgesio sutrikimais auklėjimą ir mokymą. Specialioji mokykla Kaune padėjo keisti visuomenės požiūrį į kitokius vaikus, padėjo jiems tapti labiau savarankiškiems ir pasiruošusiems savarankiškam gyvenimui.

Išvados

Vaikai su specialiaisiais poreikiais tarpukario Lietuvoje vis dėlto buvo rūpesčio reikalingi silpnesnieji. Tai matoma iš aktyvios labdaros organizacijų veiklos, privačių asmenų iniciatyvų per mokymą ir švietimą padėti negalią turintiems vaikams integruotis į visuomenę ir gyventi kaip įmanoma savarankiškesnį ir kokybiškesnį gyvenimą.

1. Mokyklų vaikams su negalia vieta nacionalinėje švietimo sistemoje buvo išskirtinė: nors jų įkūrimas padėjo užtikrinti privalomo pradinio mokslo pasiekiamumą visiems Lietuvos vaikams, dėl įvairių garantijų nesuteikimo šių mokyklų mokytojams galima teigti, kad jos nebuvo Švietimo ministerijos prioritetas. Besikuriant organizuotai specialiojo ugdymo vaikams su negalia sistemai daug kas buvo daroma labdaros principu, iš asmeninių mokytojų, gydytojų, kitų suinteresuotų asmenų lėšų. Nors buvo dedama daug pastangų, jos negalėjo iki galo padengti išteklių, strategijos ir žinių, kaip mokyti vaikus su specialiaisiais poreikiais, trūkumo.
2. Akliųjų ir Kurčiųjų-Nebylių institutų, Pagalbinės mokyklos vaikams su intelekto

78 Ibid., p. 3.

79 St. Treinys, „Atsilikėliai vaikai ir jų auklėjimas“, in: *Tautos mokykla*, 1935, Nr. 24, p. 549–551.

80 Kauno „Aušros“ berniukų valstybinės gimnazijos direktoriaus raštas, išsiųstas Švietimo ministerijai 1940 m. vasario 17 d., in: LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2177, l. 230.

negalia pagrindiniai uždaviniai – sudaryti sąlygas kuo kokybiškesnei vaikų su negalia integracijai į visuomenę bei lavinti vaikų įgūdžius, reikalingus savarankiškam gyvenimui. Vaikai, šiose mokyklose išmokę amato ar bazinių skaitymo bei rašymo įgūdžių, galėjo dirbti įvairius darbus ir ne tik užsidirbti pragyvenimui, bet ir realizuoti save.

3. Opia problema išliko vaikai, dėl įvairių priežasčių (pavyzdžiui, nekonkrečių priėmimo kriterijų) nepatekę į Pagalbinę mokyklą Kaune. Pagalbinės klasės bei įvairios papildomos pedagoginės priemonės buvo tikėtasi, kad sumažins vaikų ir pagalių nusikalstamumą.

Bibliografija

1. J. Aidukaitytė, N. Bogdanova, A. Guogis, 2012 – Aidukaitytė Jolanta, Bogdanova Natalija, Guogis Arvydas, *Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?*, Vilnius, 2012.
2. D. Bukelevičiūtė, Z. Butkus, N. Černiauskas, A. Grodis, A. P. Kasperavičius, G. Polkaitė-Petkevičienė, 2016 – Bukelevičiūtė Dalia, Butkus Zenonas, Černiauskas Norbertas, Grodis Andrius, Kasperavičius Algis Povilas, Polkaitė-Petkevičienė Giedrė, *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*, Vilnius, 2016.
3. V. Gudonis, 2020 – Gudonis Vytautas, *Negalia visuomenėje ir vaizduojamajame mene*, monografija, Šiauliai, 2020.
4. V. Karvelis, 2005 – Karvelis Vytautas, „Neįgaliųjų padėtis XX a. Lietuvoje“, in: *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimo darbai*, t. 19, 2005.
5. V. Karvelis, 2001 – Karvelis Vytautas, *Neįgaliųjų ugdymas ir socialinė adaptacija Lietuvoje (iki 1940 m.)*, Šiauliai, 2001.
6. I. L. Kerelytė, 2013 – Kerelytė Irena Liucija, *Specialiojo ugdymo raida Kauno mieste*, Kaunas: Technologija, 2013.
7. C. Rossa, 2017 – Rossa Carina, „The History of Special Education“ in: *Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration*, 23 (1–2), December 2017, p. 209–227.
8. M. A. Winzer, 1993 – Margret A. Winzer, *The History of Special Education: From Isolation to Integration*, 1993, [interaktyvus] in: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv2rr3f1h> [2025-08-30].